

LIETUVOS POLITINĖ BŪKLĖ 1918 METŲ PRADŽIOJE IR VASARIO 16-TOS D. AKTAS¹

„ŽIDINYS“, NR. 1, 1939 M.

ZENONAS IVINSKIS

I. Paliaubos ir taika Rytų fronte

Išvargusios Europos valstybės, jau nutilus karo užsidegimui ir seniai praėjus pirmųjų metų gatviniam entuziazmui, 1917 metus suvedė neaiškiu balansu. Ir Ententė [Antantė]² ir vidurio valstybės (Vokietija, Austro-Vengrija, Bulgarija, Turkija), vadinamos sąjungininkais, žengė į penktuosius karo metus su viltimis laimėti karą, tačiau, išskyrus Rusiją, dar niekur nesimatė taikos ženklų. Kaip laukiniai žvėrys, kurie draskosi tol, kol nors vienas sąnaris [sąnarys] juda, nenorėjo kariaujantieji trauktis iš savo pozicijų. Vokiečiai taip pat dar turėjo vilties laimėti karą, ir anot Lloyd George'o, iš paviršiaus žvilgterėjus į visus frontų plotus, galėjo dar atrodyti, kad vidurio valstybės išeis nugalėtojos³. Serbija ir Belgija buvo jų rankose, didesnė Rumunijos dalis jų okupuota, o po bolševikų perversmo (1917.XI.8) visiškai dezorganizuota rusų kariuomenė nebetiko rimtiems karo veiksams. Ir Vakarų fronte alijantams [t. y. Antantės valstybės] Marsas nebuvo palankus. Tiesa, 1917 m. prancūzai ir anglai buvo bandę net milžiniškomis aukomis išgrūsti vokiečius iš Belgijos ir

¹ Žr. str. „Lietuvos padėtis 1917 metais ir vasario 16 d. akto genezė“, „Židinys“, 1938 m. Nr. 5, 610–34 psl.

² Laužtiniuose skliaustuose pateikiamos redaktoriaus pastabos dėl straipsnyje esančių netaisyklingos vartosenos žodžių.

³ *David Lloyd George, Mein Anteil am Weltkrieg (Kriegsmemoiren)*, III (1936), 1 psl.

Šiaurės Prancūzijos. Tačiau tos didelės, bet blogai paruoštos ofenzyvos [puolimas] nuėjo niekais ir morališkai labai sukrėtė prancūzų kariuomenę. Nuo 1917 m. balandžio mėn. sumuštosios prancūzų dalys nebetiko didelio masto operacijoms, kai kur kėlė net maištų ir reikalavo ištisus metus poilsio. Todėl generolas Pétainas ir siūlė saviesiems 1918 metais apsiriboti vien gynimosi veiksmais, o galutiną ir sprendžiamą ofenzyvą nustumti į 1919 m. Nepaprastai išvargusi buvo po 1917 m. rudens veiksmų ir anglų kariuomenė. Tas nuovargis buvo toks didelis, kad anglų kariuomenė 1918 m. pradžioje nebuvo pasiruošusi sutikti priešų (vokiečių) ofenzyvos, kuri taip sėkmingai prasidėjo kovo mėn. gale. Ententės [Antantės] sąjungininkai italai Izonco fronte jau buvo taip sumušti, kad jų kariuomenė turėjo būti naujai formuojama, ir rimtų karo veiksmų iš italų 1918 m. nebuvo galima laukti.

Apskritai imant, Vakarų, Rytų ir kitus periferinius frontus, galima dar buvo manyti, nežiūrint [nepaisant] Amerikos – ji iš dalies kompensavo griūvančią Rusiją – įstojimo karan, kad D. karo rezultatas dar nėra nepalankus vidurio valstybėms. Jei taip dar galėjo galvoti kariuomenių štabai, kurie labiau vertino fronto veiksmus, tai iš visos eilės [daug] užfrontės apraiškų gilesnė intuicija galėjo vis dėlto nujauti, kad sąjungininkai, bent su efektyvia pergale, karo nebelaimės. Po D. karo paskelbtieji dokumentai rodo, kad du dalykai ypač baimino 1917 m. gale vokiečių politikos ir karo vadus, būtent, maisto klausimas ir vis didėjęs jų sąjungininkų silpnumas. Anglams, kurių metropoliją povandeninių laivų blokada vokiečiams paklupdyti nesisekė, pavyko Rytuose taip aplamdyti turkų kariuomenę, kad ji buvo stipriai demoralizuota. Turkų ir bulgarų kareiviai – ūkininkai, nebematydami prasmės kariauti, ypačiai pirmieji, dezertyruodavo dešimtimis tūkstančių. Tiesa, nežinodami tiksliai padėtis, alijantai 1918 m. Balkanų fronte laukė stiprios ofenzyvos, bet šie vokiečių sąjungininkai ilgai laikytis nebegalėjo. Labai kritiška buvo Austrijos padėtis, ypačiai dėl didelės maisto stokos. Nors to alijantai tiksliai nebuvo apskaičiavę, tačiau 1917 m. gale Austrija, kuriai nė Vengrija

nebedavė savo grūdų ir mėsos, maisto atžvilgiu buvo prie katastrofos⁴. Padėtis ėmė darytis tokia kritiška, kad vyriausioji vokiečių karo vadovybė nutarė 1918 m. pradžioje išsikvoti galutinį sprendimą, kol dar svyruoją sąjungininkai nėra subyrėję ir kol dar amerikiečiai nedaug tėra atgabėnę kariuomenės. Patiems vokiečiams maisto trūkumas sudarė irgi rimčiausią problemą. Trūko taip pat fronto arkliams pašaro, buvo jaučiama gumos, tepalo ir žibalo stoka. Tai trukdė vokiečių kariuomenės judėjimą. Suprantama, kodėl 1918 m. pavasarį vokiečių karo veiksmuose, paskutiniame didžiuliame savo laimės mėginime, tarp atskirų ofenzyvų įsiterpdavo priešui duodančios atsikvėpti didelės pauzos [pauzės], nors laikas buvo laikomas svarbiausiu vokiečių puolimo faktorium.

Štokiaje padėtyje vokiečiams buvo be galo svarbu po bolševikų perversmo Rusijoje, iškilus paliaubų pasiūlymui (1917.XI.26), užbaigti ten fronto veiksmus, permesti keliasdešimt ten užangažuotų divizijų į Vakarų. Be to, vienintelė viltis gauti žaliavos ir maisto produktų (grūdų) buvo Rusija, ypačiai Ukraina. Vokiečiai jau nuo 1916 m. galo, sustingus Rytų frontui prie Daugpilio ir Rygos, laukė išsiūlę taikos su rusais, o pati caristinė Rusija 1917 m. pradžioje buvo galvojusi apie taiką. Vokiečiai visą 1917 m. pavasarį dėjo vilčių į Kerenskį⁵, tačiau taikos jie galėjo tikėtis tik iš bolševikų. Po sėkmingai sudarytų paliaubų dar gruodžio mėn. 13 dien. buvo pradėtos Lietuvos Brastoje (Brest Litovske ant Būgo) taikos derybos. Jų pagrindu buvo paimtas rusų pasiūlymas: tautų apsisprendimas ir atsisakymas nuo aneksijų. Čia susitiko du skirtingi pasauliai, dvi priešingiausios ir nesuderinamos pasaulėžiūros. Pasaulinės revoliucijos apaštalai bolševikai per posėdžius sakydavo agitacines kalbas, kurių turėjo klausyti vokiečių delegatai.

Lietuvos Brastos derybos mums paaiškina vokiečių politiką ir Lietu-

⁴ Karo maitinimo ministerijos įgaliotinis Vienoje baronas von Raberau 1918.I.20 rašė: „Ar Austrija galės dar vasario mėn. išlaikyti, yra neaišku...“ Cit. iš *D. L. George, Mein Anteil am Weltkrieg*, III (1936), 8 psl.

⁵ General *Max Hoffmann*, *Der Krieg der versäumten Gelegenheiten*, 1923, 168–174 psl.; *E. Hölzle*, *Die Ostfrage im Weltkrieg*, „Vergangenheit und Gegenwart“, 1938 m. Nr. 4, 212 psl.

voje. Kalbant apie ją, neužtenka nušviesti vien mūsų Tarybos aspiracijų ir jos pastangų kovoje su vietine militarine [karine] valdžia, bet reikia eiti žymiai toliau. Vokiečių politika Lietuvoje 1917 m. gale ir 1918 m. yra tik vienas narys visos jų Rytų politikos, dėl kurios ir vyriausioji vokiečių karo vadovybė, ir kancleris, ir pagaliau užsienių reikalų ministerija buvo vienos ir tos pačios nuomonės, ypačiai kai kalba ėjo apie separatinės taikos sudarymą su bolševikų Rusija. Ruošdamiesi toms deryboms, vokiečiai iš Lietuvos Tarybos išreikalavo tą žinomąją 1917 m. gruodžio mėn. 11 dien. formulę, kurios ši paskui ilgai nepajėgė nusikratyti ir daug kartų bandė joje daryti korektyvų. O tos formulės antroje dalyje, kaip žinome⁶, buvo pasakyta, kad Lietuvos Taryba atstatytai [atkurta] Lietuvos valstybei tvarkyti ir jos reikalams taikos derybose ginti prašo vokiečių valstybės apsaugos ir pagalbos ir stoja už amžiną, tvirtą sąjungos su Vokietijos valstybe ryšį, kuris įvykdomas keturiomis konvencijomis (militarine, susisiekimu, muitų ir pinigų). Jau V. Kapsukas, rašydamas naujausios Lietuvos istorijos apžvalgą, yra teisingai pastebėjęs, kad kaizerio valdžia vikriai išgautą gruodžio 11 dien. formulę Brastos derybose puikiausiai išnaudojo⁷.

⁶ „Židinyss“, 1938 m. Nr. 5, 633 psl.

⁷ Enciklopedišeskij slovar' *Granata*, 47 t. (Cetyrechletnaja vojna), 715–16 psl. Tiesa, jau Lietuvos Taryboje buvo dėl to nutarimo neaiškių būkštavimų [būgštavimų]. 1917.XII.10 (Prot. Nr. 22) yra užrašyta: „Narutavičius ir Vileišis pasiūlo surašyto Kaune dokumento nepatvirtinti. Narutavičius, Stulginskis ir Vailokaitis išreiškia pasibijojimo dėl to, kaip vokiečiai pasinaudos tuo dokumentu. Vileišis mano, kad reikėtų sušaukti nauja konferencija, tame dokumente klausimų apsvartymui paliestų...“ *A. N(ezabitauskis)*, Kaip užgimė Lietuvos Nepriklausomybė ir kaip kovota už ją. „Lietuvos Aidas“, 1937.II.14 (Nr. 72) aprašo tada vyr. kap. kun. dekaną V. Mirono paskaitą, paminėdamas: „Kairysis tarybos sparnas, kuriam atstovavo Kairys, nė tada nenorėjo sutikti su nepriklausomybės paskelbimu. Tai buvo 3 socialdemokratai, visi gi 17 likusių buvo už paskelbimą“. Lietuvių Tarybos posėdžių protokolai, nors jie ir nestenografuoti, XII.11 posėdžio eigą nušviečia visai kitaip. St. Kairys dviem atvejais siūlė formulėje pataisą, „kad galutinai patvirtins santykius Konstituanta“. Reikia sutikti su faktu, kad kairiųjų nusistatymas prieš nekenčiamas konvencijas buvo realizuotas vasario 16 dien. akte, už kurį balsavo ir socialdemokratai. Ne XII.11 dien. formulė, o II.16 dien. aktas tapo pagaliau nepriklausomybės paskelbimai data. O XII.11 dien. nutarimas, kaip nemalonus Tarybos nutarimas, bandoma pamiršti. Reikšminga, kad duodant dienraščiams ilgus Lietuvos Tarybos darbų aprašymus, spaudos biuleteniuose data vos paminėta (žr. „XX Amžius“ 1938.III.12; „Lietuvos Žinios“ 1938.III.18).

Pasirašydami tą aktą, Lietuvos Tarybos nariai gyveno viltimi, teisingiau, iliuzijomis, kad pagaliau greit bus pripažinta naujoji Lietuvos valstybė, o jos Tarybos atstovai galės dalyvauti prasidedančiose Brastos taikos derybose. Skaudžiai jiems teko pajusti realybę, kai durys į Brastą jiems buvo užtrenktos. Apie lietuvių dalyvavimą čia negalėjo būti nė kalbos. Bet užtat jų gruodžio mėn. 11 dien. nutarimas čia ryškiai figūravo. Mums vaizdžiai pasakoja Obosto štabo viršininkas, generolas Maksas Hoffmannas, kuris šalia valstybės sekretoriaus von Kühlmanno vaidino derybose tokią didelę rolę [vaidmenį], kad derybų pradžioje Joffė ir kiti bolševikų delegatai taiką „be aneksijų“ sau vaizdavęsi, būk Vokietija grįžta prie 1914 m. sienų. Su didžiausiu nustebimu Joffė turėjo iš Hoffmanno išgirsti, kad vokiečiai nelaiko aneksija, jeigu buvusios rusų imperijos dalys per atitinkamas savo tautų atstovybes pareiškiančios, jog jos norinčios išsiskirti iš Rusijos ir susirišti su Vokietija⁸. Ir Lietuvos, ir Kuršo, ir Lenkijos tautų atstovybės esančios pasisakiusios už tokį išsiskyrimą. Šitos linijos vokiečiai, nors taikos derybos turėjo užsitęsti pustrėčio mėnesio, labai kietai laikėsi ir jos nemanė išsižadėti. Šitam reikalui ir buvo reikalingas Lietuvos Tarybos gruodžio 11 dien. nutarimas, po kuriu turėjo būti surinkti visų 20-ties narių parašai⁹.

Vokiečiai dėjo daug vilčių į prasidėjusias L. Brastos derybas. Netolima taika Rytuose turėjo duoti Vakarų frontui naujų divizijų, o užfrontei duonos. Kalbėdamas apie tą faktą savo atsiminimuose, Ludendorfas pastebė: „Mes turėjome vilties karžygiškai baigti karą“. Anot jo, jėgų santykis buvo

⁸ *M. Hoffmann*, Der Krieg d. versäumten Gelegenheiten, 1923, 201 psl.

⁹ Gruodžio 11 dien. formulė tačiau buvo priimta Tarybos posėdyje XII.10 tik 15-ka balsų: A. Stulginskiui susilaikant, kairysis sparnas (Narutavičius, St. Kairys ir J. Vileišis) balsavo prieš. Kadangi Pr. Dovydaitis tame posėdyje nedalyvavęs, XII.14 d. Tarybos posėdyje pareiškė, kad ir jis „prideda savo parašą prie formulos, priimtos posėdyje gruodžio 11 dien. 1917 m.“ (Prot. Nr. 28). Atskirai Pr. Dovydaitis pasirašė ir vokiečiams savo prisidėjimo raščiuką. Gaila, kad to posėdžio, kuris tęsėsi nuo 4 1/2 v. p. p. iki pusiau dvyliktos naktį, protokolas yra labai trumpas surašytas, vos 1 folio psl. Įdomių žinių apie gruodžio 11 dien. formulės atsiradimą ir sudarymą duoda *A. Stulginskis*, Kova dėl vasario 16 dien. akto, „XX Amžius“ 1938.II.15 (Nr. 37) ir *J. Vileišis*, Kova dėl vasario 16 dienos akto, „XX Amžius“, 1938.II.19 (Nr. 40).

susidaręs toks palankus, kaip dar niekad nebuvo buvęs. Kai vokiečių karo vadovybė sau vaizdavosi dar tokias viliojančias perspektyvas į pergalę, jos organų santykiai su užimtų kraštų gyventojais ar jų atstovais buvo taip pat tų vilčių diktuojami. Apskritai, Lietuvos Tarybos santykiai su vokiečių militarine valdžia Lietuvoje ir Berlyno užsienių reikalų ministerijos atstovais visą laiką vystėsi fronto laimės įtakoje. 1918 m. pradžioje vokiečiai ruošėsi didelei ofensyvai Vakarų fronte. Veiksmų iniciatyvą savo rankose jie išlaikė iki pat liepos mėn. 15 dien. Todėl visą pirmąjį pusmetį atitinkamoje vokiečių įstaigose Lietuvos valstybės klausimas, galima sakyti, nė kiek nepasistūmėjo į priekį. Būdami laimėtojai Rytų fronte, jie nenorėjo nieko duoti ir nieko pažadėti, kas neatitiktų jų būsimiems laimėjimams [būsimų laimėjimų] Vakaruose. Todėl čia ir susiduriame iš vienos pusės su Tarybos dideliu noru greit gauti Lietuvos valstybės pripažinimą, organizuoti civilinę valdžią, naikinti rekvizicijas. Iš kitos pusės stovi vokiečių instancijų delsimas, laukimas, tiesiog nesiskaitymas su Taryba arba jos visiškas ignoravimas. Trumpai minėdami tuos santykius, galime juos padalyti į kelias fazes: 1) nuo gruodžio 11 dien. nutarimo iki vasario 16 dien. akto resp. iki kovo 23 dien. Vilhelmo II Lietuvos pripažinimo; 2) nuo II.16 Akto iki hercogo Uracho išrinkimo Lietuvos karaliumi (VII.13) ir 3) nuo šitos elekcijos iki laikinosios Lietuvos vyriausybės sudarymo.

Mes čia nušviesime dabar tikrai pirmąjį laikotarpį. Atvaizduojant kitus du etapus į Lietuvos nepriklausomybę, reikėtų dar apžvelgti Tarybos santykius su kitais organizuotais lietuvių vienetais (Šveicarijos Lietuvių Taryba, Amerikos ir Rusijos lietuviais) ir paliesti taip pat santykius su lenkais.

II. Nuo 1917 m. gruodžio 11 dien. iki 1918 m. sausio m. 8 dien.

Sunkiomis aplinkybėmis Lietuvos Taryba pasirašė gruodžio 11 dien. nutarimą. Vokiečių kanclerio ir karo valdžios pateiktoje formuluje, kurią, tiesa, Taryba modifikavo, nebebuvo minimas Steigiamasis

Seimas, išleistas taip pat posakis, kad Vilnius bus atstatomos [atkuriamos] savarankiškos valstybės sostinė, nepamirėta, ar Vokietija pripažįsta tą valstybę, bet užtat be jokių sąlygų surašytos keturios konvencijos. Negalima teigti, kad Taryba būtų nė kiek neįjautusi tų prievolių pavojaus būsimai valstybei, tačiau daugumai jos narių šito nutarimo svarbiausiu argumentu ėjo ta aplinkybė, kad kitu atveju „vokiečių valdžia nepaskelbs ir nepadės atstatyti nepriklausomos Lietuvos“. O vokiečių pasisėkimų fronte nė daugiau pramatančios ir žinančios galvos už Tarybos narius, kurių informacija buvo apribota, negalėjo rimtai užkvestijonuoti [užginčyti]. Todėl griežtai atmesti vokiečių reikalavimus Taryba nesiryžo, o vokiečiai į tą Tarybą, nors jos „vaipymasis“ jiems ir nepatiko¹⁰, žiūrėjo kaip į pagelbinį [pagalbinį] organą, reikalingą tolimesnėms kombinacijoms. Prieš pasaulio opinią būtų buvę labai nepatogu, dar karo galutinai nelaimėjus, aneksuoti Lietuvą. O lietuvių interesas buvo prieš karo pabaigą paskelbti Lietuvos nepriklausomybę ir išgauti Vokietijos pripažinimą, kad tuo būdu būtų galima apsidrausti nuo atviros aneksijos. Šitaip ir pynėsi Lietuvos Tarybos aspiracijos su Vokietijos interesais, vienų nepriklausomybės idėja su kitų prijungimo planais, kuriems laikinai patogu buvo duoti švelnesnę formą. Buvo dar ir kitų Lietuvos Tarybai nepalankių veiksnių. Užtenka šioje vietoje paminėti, kad lenkai vedė įtakingą propagandą prieš atstatomą [atkuriamą] Lietuvą. Pagaliau reikėjo bijoti, kad vokiečiai, pradėję Brastos derybas, gali spręsti Lietuvos likimą, žiūrėdami tikrai savo strateginių ir ekonominių reikalavimų¹¹.

Sunkios ir slėgančios [slegiančios] buvo 1917 metų Kalėdos Lietuvos Tarybos nariams ir kitiems Vilniaus lietuvių inteligentams. Lietuviai jautė, kad šitoks išreikalautas „apsisprendimas“ nebuvo be pavoju. Taryba, tiesa, tęsė savo darbus, nors jos nutarimai negalėjo gauti jokios eigos. Ant rytojaus po XII.11 formulės pasirašymo Tarybos posėdy-

¹⁰ E. Ladendorff, *Meine Kriegserinnerungen*, 1920, 428 psl.

¹¹ M. B., *Kritiška valanda Lietuvos istorijoje*. „Lietuvos Aidas“, 1937. XII.11 (Nr. 584).

je jau buvo svarstomas klausimas, kokį išleisti manifestą, jeigu būtų paskelbta nepriklausoma Lietuva ir kaip ir kur jis turėtų būti išplatintas¹². Gruodžio 13 dien. posėdžiuose buvo jau nutarta įkurti Berlyne savo atstovybę; atstovu išrinktas J. Šaulys, o jo padėjėjais kun. Purickis ir A. Janulaitis¹³. Į reicho kanclerį grafą Herflingą buvo kreiptasi su prašymu leisti įvesti krašte civilinę valdžią; Tarybos nariai pasiskirstė (XII.15) atskiras apskritis, į kurias galėtų vykti nors kartą per mėnesį su savo pranešimais, o norėdama arčiau susisiekti su krašto gyventojais, Taryba galvojo, J. Vileišiui pasiūlius, įsteigti tuoj prie kiekvienos apskrities „Lietuvos Tarybos apskrities komisarus“. Jų funkcijose buvo numatyta: paskelbti gyventojams Tarybos nutarimus, pranešti okupacinės valdžios įsakymus, priiminėti ir patikrinti skundus, rinkti žinias apie karo padarytuosius nuostolius¹⁴.

Šitaip keli prieškalėdiniai posėdžiai (po XII.11 formulės) buvo užimti svarbiais klausimais. Buvo iškeltas ir mažumų klausimas. Nutarta tiek, kad Tarybos prezidiumas sueitų „į kontaktą su žydais dėl jų dalyvavimo Taryboje“; o „dėl lenkų ir gudų Tarybai nė jokių žingsnių tuo tarpu nedaryti ir tartis su jais tik tada, kada jie kreipsis į Tarybą“¹⁵. Pagaliau buvo iškeltas klausimas, kad Lietuvos atstovas galėtų dalyvauti taikos konferencijoje. Priešpaskutiniajame sesijos posėdyje Taryba nutarė per savo atstovą Berlyne „spausti aukštąją valdžią, kad greičiau būtų galima proklamuoti nepriklausomoji Lietuva“... Su šitokiomis viltimis Tarybos nariai XII.15 užbaigė septinioliktąjį [septynioliktąjį] trečiosios sesijos posėdį ir skirstėsi namo, Tarybos prezidiumui pavėsdami svarbiausius uždavinius. Taryba tikėjosi, kad davus tikrą pinigą – amžiną sąjungą su konvencijomis, tuoj sumažės sunkios rekvizicijos, pasiliaus krašto vokietinimas per mokyklas, švelnės suvaržymai. Bet naujieji metai jokių naujenybių minėtose srityse neatnešė. Ir toliau

¹² Prot. Nr. 23, 24.

¹³ Prot. Nr. 26.

¹⁴ Tarybos prot. Nr. 27 (priedas).

¹⁵ Prot. Nr. 29 (1917.XII.15).

reikėjo prašyti vokiečių instancijas, jas nuolat klabinti arba derėtis, vis nieko negaunant.

1918 m. sausio mėn. 7 dien. prasidėjo ketvirtoji ir svarbiausioji Tarybos posėdžių sesija. Naujai susirinkusi Taryba, apie kurią savo memuaruose E. Ludendorffas, girdamas Kuršo Tarybą išsireiškia [pareiškia], kad ji nesugebėjusi dirbti¹⁶, vėl turėjo nemaža vargo ir rūpesčių. L. Brastoje galėjo būti sėkmingai panaudotas visų Tarybos narių pasirašytasis dokumentas. Čia vokiečiai galėjo teigti, kad laisvas tautų apsisprendimas lietuvių nebelietė, nes jie jau buvo apsisprendę. Todėl derybose Lietuva nebegalėjo būti laikoma aneksuota¹⁷. Bet apie pačių lietuvių dalyvavimą tose taikos derybose negalėjo būti nė kalbos, nors 1918.I.2–3 Tarybos prezidiumas ir kreipėsi tuo reikalu į valstybės sekretorių užs. reik. ministerijoje von Kühlmanną, o Tarybos „pildomoji komisija“ (Ausführender Ausschuss), į militarinę Lietuvos valdžią, Tarybos vadinamą (Militär) – „Verwaltung“¹⁸. Vokiečių nesidomėjimas Tarybos pastangomis, akivaizdoje [dėl] jos gruodžio mėn. padarytos aukos, ėmė jos narių tarpe [tarp jos narių] kelti daugiau nepasitenkinimo. Gruodžio mėn. 11 dien. formulę priimant, keletu narių (Vileišio, Kairio, Stulginskio, Narutavičiaus) sukeltas abejojimas ėmė Taryboje labiau įsigalėti. Ji todėl prie pirmos progos pakeitė minėtos formulės turinį.

Vokiečių deryboms su bolševikais Brastoje, kurias iš rusų pusės nuo 1917.XII.17 vedė L. Trockis, reikėjo aiškaus dokumento, kad Lietuva atsiskiria nuo Rusijos. Todėl vokiečiai norėjo, kad Taryba Rusijai notifikuotų savo XII.11 dien. nutarimo pirmąją dalį, t. y. pasakytų, kad yra atstatoma [atkuriama] nepriklausoma Lietuva ir atpalaidojama [išlaisvinama] „nuo visų valstybinių ryšių, kurie kada nors yra buvę su ki-

¹⁶ E. Ludendorff, M. Kriegserinnerungen, o. c. 426 („In Wilna wurde Landesrat durch Umgestaltung des Vertrauensrates ins Leben gerufen. Er erwies sich aber als arbeitsunfähig. Das politische Leben stockte“).

¹⁷ M. Hoffmann, Der Krieg d. vers. Gelegenheiten, o. c. 199 psl.

¹⁸ P. Klimas, Der Werdegang des Litauischen Staates, 1919, 110–111 psl.

tomis valstybėmis“. Apie konvencijas su Vokietija turėjo būti nutylėta, kai patiems vokiečiams turėjo būti notifikuotos vėl abi dalys.

St. Kairio pasiūlymu Taryba sausio 8 dien. posėdyje atkartoją šiek tiek pakeistoje redakcijoje gruodžio mėn. 11 dien. formulės pirmąją dalį ir pridėjo gale dar reikšmingą P. Klimo suredaguotą posakį apie Steigiamąjį Seimą. Visa rezoliucija buvo tokia:

„Lietuvos Taryba, kaip vienintelė lietuvių tautos atstovybė, atsirėmusi pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir lietuvių konferencijos nutarimu Vilniuje rugsėjo mėn. 17—22 d. 1917 m., skelbia atstatanti nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskiriant nuo visų valstybinių ryšių, kurie kada nors yra buvę su kitomis tautomis. Drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos valstybės vidaus tvarkai ir santykiams su kaimynais nustatyti yra reikalinga, kiek galima greičiau, sušaukti Steigiamasis Seimas, visų Lietuvos gyventojų demokratinio būdu išrinktas“.

LIETUVOS POLITINĖ BŪKLĖ 1918 METŲ PRADŽIOJE IR VASARIO 16-TOS D. AKTAS¹

„ŽIDINYS“, NR. 2, 1939 M.

ZENONAS IVINSKIS

III. Nuo sausio 8 dien. nutarimo iki kairiųjų pasitraukimo iš Tarybos (I.26)

Tarybos protokole yra pažymėta, kad už sausio 8 dien. rezoliuciją balsavo 12-ka narių, 2 susilaikė, 3 balsavo prieš², o 4 nedalyvavo posėdyje. Lengva įžvelgti, kad bent šituo būdu Taryba norėjo perlipti per tą juodą XII.11 dien. nutarimų tašką ir galutinį santykių nustatymą su kaimynais (t. y. ir su vokiečiais) palikti Steigiamajam Seimui, kuris būtų turėjęs išspręsti ir konvencijų turinį, nors jų principą jau Taryba buvo pripažinusi. Reikia pastebėti, kad vėlesnis vasario 16 dien. tekstas tik redakcinėse smulkmenose tesiskiria nuo sausio 8 dien. Tarybos priimtose rezoliucijos. Jau čia matyti aiški tendencija, kurią Taryboje I.8 be Kairio aktyviai palaikė³ J. Staugaitis, Petrusis, P. Klimas, Bizauskas, be vokiečių žinios ir pritarimo savarankiškai skelbti Lietuvos nepriklausomybę tokiu būdu, kad būtų galima nusikratyti tų slegiančių konvencijų⁴. Jau buvo vilčių, kad vokiečiai greit leis paskelbti nepriklausomybę,

¹ Pirmoji dalis – „Židinys“, Nr. 1, 42 psl.

² Tarybos prot. Nr. 31. Aiškiau prieš pasisakė A. Smetona: „... mūsų orientacija negali mainytis. Mes neprivalome mainyti gruodžio 11 dien. nutarimų“.

³ Visų Tarybos narių pavardės rašomos čia be titulų taip, kaip jos buvo užrašinėjamos Tarybos protokoluose, arba minimi tik tokie buv. titulai, kokius jie anuo metu yra turėję. O mūsų visuomenė tuos Tarybos narius taip gerai žino, kad jų šiandieninių titulų nėra reikalo minėti.

⁴ Plg. A. *Stulginskis*, Kova dėl vasario 16 dien. akto, „XX Amžius“, 1938.II.15 (Nr. 37).

ir viešame posėdyje su vokiečių valdžios atstovais turėjo būti paskelbta nepriklausoma Lietuva. Sausio 8 dien. popietiniame posėdyje buvo priimtas ir Tarybos pirmininko A. Smetonos pasakytinos per paskelbimą kalbos tekstas. Bet tą pačią dieną „Verwaltungs“ paaiškėjo, jog vokiečių valdžia nė kalbėti nenori apie nepriklausomybės skelbimą ir nesutinka, kad kas nors būtų pakeista XII.11 formulėje. Artimiausiam Tarybos posėdyje (I.9) buvo nutarta Rusijos vyriausybei notifikuoti XII.11 nutarimo pirmąją dalį ir padėti savo parašus po juo, kada atitinkami vokiečių organai duos aiškų ir patikrinantį atsakymą Lietuvos interesus liečiančiais [su Lietuvos interesais susijusiais klausimais] klausimais:

„Lietuvos Taryba, kaip vienintelė lietuvių tautos atstovybė, atsiėmusi pripažintą tautų apsisprendimo teisę ir lietuvių konferencijos nutarimu Vilniuje rugsėjo mėn. 17—22 d. 1917 m., skelbia atstatanti nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskiriant nuo visų valstybinių ryšių, kurie kada nors yra buvę su kitomis tautomis. Drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos valstybės vidaus tvarkai ir santykiams su kaimynais nustatyti yra reikalinga, kiek galima greičiau, sušaukti Steigiamasis Seimas, visų Lietuvos gyventojų demokratiu būdu išrinktas“.

„a) Kada ir kokiomis sąlygomis bus įduota Lietuvos Tarybai krašto valdžia?

b) Kada bus iš Lietuvos atitaukta kariuomenė ir kada bus duota galimybės daryti lietuvių milicijas?

c) Ar bus ir kada bus Vokietijos valstybės pripažinta Lietuvos valstybės nepriklausomybė?“

Tą pačią dieną įvykusiame pirmame ir paskutiniame oficialiame posėdyje su vokiečių okupacinės valdžios atstovais, jame dalyvavo „untersekretorius baronas Falkenhausenas, Hauptmanas V. Gaylis, Hauptm. Gilsa, Oberleitn. Kugleris, dr. Zechlinas, leit. Ditrichas ir mokyklų inspektorius Kairys, kaip vertėjas“, – buvo matyti, kad jiems rūpi kiti reikalai. Ten kalbėta apie mažumas, apie gyventojų surašymą. Taryba turėjo tapti patariamasis organas ir tai daugiau ūkio klausimuose. Bet

Taryba, kuri per savo privačius posėdžius kalbėdavo čia apie valstybės formą, čia nustatinėdavo būsimos valstybės sienas, čia pagaliau skųsdavosi patalpų reikalu⁵, sausio 14 dien. posėdyje vėl grįžo prie svarbiausio dalyko. Čia vėl „svarstomas klausimas dėl nepriklausomos Lietuvos pripažinimo iš pusės vokiečių valstybės ir dėl valdžios atidavimo į Lietuvos Tarybos rankas“. Per du posėdžiu tęsėsi plačios diskusijos⁶, A. Smetonos ir St. Kairio pateiktas formules suderinus, vienbalsiai buvo priimta tokia rezoliucija:

„Paskelbus Lietuvos Tarybai Lietuvos nepriklausomybę, visas krašto valdymas pereina į Lietuvos Tarybos rankas. Terminą, kada atskiros krašto reikalų sritys turi būti atiduotos Lietuvos Tarybai, nustato Lietuvos Taryba. Ypatingos dikasterijos, be kurių vokiečių valdžia negalėtų apseiti dėl savo kariuomenės reikalų, kaip susisiekimų įrankiai, gali būti Tarybai ir vėliau įteikti, sudarius dėl jų su Taryba ypatingą sutartį, bet ne vėliau, kaip išvedant iš Lietuvos vokiečių kariuomenę. Kurios valdymo šakos jau šiandien gali pereiti į Lietuvos Tarybos rankas, yra įgaliota pasakyti atsakomai Vokietijos valdžiai Tarybos delegacija“.

Toliau buvo priimta rezoliucija, kad Rusijai demobilizavus savo armiją Lietuvos fronte, Vokietija tuojau išveda savo kariuomenę iš Lietuvos. Taryba įgaliojo savo siunčiamą delegaciją su Vokietijos valdžia tiksliai nustatyti vokiečių kariuomenės išvedimo terminą, tačiau jis negalėjo būti elgesnis [ilgesnis], kaip keturi mėnesiai po Rusijos armijos demobilizacijos⁷. Šitos rezoliucijos ir visa eilė [daug] čia neminimų Tarybos nutarimų (ypačiai komisijų sudarinėjimas, valsčių organizavimas, vėliau departamentų steigimas) rodo, kad toji Lietuvos atstovybė

⁵ Tarybos buto reikalu buvo daugelyje posėdžių kalbama, tačiau visą laiką vokiečiai Tarybai neužleido tinkamų patalpų.

⁶ 1918.I.14 (Prot. Nr. 38) diskusijose dalyvauja: „Klimas, kun. Šaulys, Kairys, Staugaitis, Stulginskis, Vileišis, Vailokaitis, Mironas, Smetona, Banaitis, Smilgevičius“. Kitame posėdyje (I.15, Prot. Nr. 39) tuo pat klausimu kalbėjo „Stulginskis, Staugaitis, Vileišis, Smetona, Kairys, Bizauskas“. Apskritai, diskutuojama ir kalbama būdavo Tarybos posėdžiuose gana apščiau.

⁷ Prot. Nr. 39 (1918.I.15).

norėjo tuoj eiti prie krašto valdžios perėmimo, nekalbant apie nepriklausomybės paskelbimą, kuris dar nebuvo įvykęs. Tačiau tuos gerus norus groivė negailestingi tikrovės faktai, ir, iš tikrųjų, tai, ko Taryba taip tikėjosi dar 1918 m. sausio mėn., tegalėjo įvykti tik tų pačių metų gale. Per visą tą laiką okupacinė vokiečių valdžia Lietuvos Tarybai neužleido, galima sakyti, jokių valdžios funkcijų. Taryba su savo nutarimais ir rezoliucijomis buvo pakibusi ore ir 1918 m. vidurvasaryje jau buvo benustojanti dalies lietuvių pasitikėjimo.

Tarybos išrinktai 5 asmenų delegacijai (A. Smetona, St. Kairys, Narutavičius, J. Staugaitis ir Smilgevičius) sausio 17 dien. posėdyje buvo dar kartą galutinai suformuluoti trys minėtieji klausimai: 1) ar pripažįsta Vokietija nepriklausomą Lietuvos valstybę, 2) ar sutinka visą krašto valdymą pavesti į Tarybos rankas ir 3) ar sutinka išvesti kariuomenę iš Lietuvos. Iš tų klausimų nė į vieną delegacija negavo patenkinamo atsakymo. Tiesa, Užsienių reikalų ministerijos atstovas Nadolny žodžiu pareiškė, kad Vokietija pripažinsianti Lietuvos nepriklausomybę. Kadangi nieko raštu nebuvo gauta nei iš generolo Hoffmanno, nei iš kitų pareigūnų, J. Šaulys pažadėjo Tarybai išgauti iš Nadolny raštišką savo žodžių patvirtinimą. Sausio 27 dien. Nadolny tikrai atsiuntė J. Šauliui asmenišką laiškutį, pažymėdamas, kad, pasiremiant XII.11 rezoliucijos abiem dalim, jis galys pasakyti, jog tikrai Vokietija pripažinsianti Lietuvą. Kada tai įvyks, nieko aiškaus nebuvo pareikšta⁸. Tai buvo viskas, ką Taryba buvo laimėjusi. Bet ji dar nebuvo išsprendusi sausio mėn. 8 dien. svarstyto notifikacijos klausimo. Dabar tas dalykas užgulė visu sunkumu ir dėl susidariusios neaiškios padėties įnešė [sukėlė] Taryboje skaudžią krizę. Tiesa, Taryba buvo įgaliojusi (I.16), jei vokiečiai duotų į tuos klausimus patenkinančius atsakymus, tai padaryti net delegacijai nebe kviečiant Tarybos plenumo. Tam reikalui buvo priimta atitinkama notifikacija Rusijai, kurią delegacija laimingu atveju būtų įteikusi.

⁸ P. Klimas, Werdegang d. lit. Staates, o. c. 113 psl.

Vokiečiams ypačiai rūpėjo ją išgauti, nes Brastoje vykstančios derybos buvo kaip tik užkliuvusios už Lietuvos klausimo.

Sausio 26 dien. penktajai sesijai susirinkusioje Taryboje vėl prasidėjo didelės diskusijos, nes tolimesnis kelias vėl buvo nebeaiškus. Tarybos protokoluose čia plačiai užrašytos atskirų narių kalbos. St. Kairio nuomone, „atkartoti konvencijas antrą kartą būtų nusidėjimas“⁹. Jis, J. Vileišis ir Narutavičius, kurie ir XII.11 buvo balsavę prieš jas, siūlė grįžti prie sausio 8 dien. nutarimo „ir pasiskelbti tik taip, kad būtų anuliuoti gruodžio 11 dien. nutarimai“. A. Stulginskis, P. Klimas, J. Staugaitis kalbėjo už tai, kad į visus tris punktus būtų reikalaujama atsakymas raštu. Klimas siūlė delegacijai dar kartą važiuoti į Berlyną. A. Smetona pareiškė, jei „Taryba nepatenkinta atsakymu ir reikėtų siųsti dar delegaciją, tai prezidiumas turėtų atsisakyti. Tegul tada dauguma pastato priešakin savo žmones. Nadolnio atsakymas mane patenkino“. J. Šaulys pastebėjo, kad Tarybos nariai nuklystą į pavojingą kelią. Jis argumentavo:

„Jei mes atsisakysim nuo gruodžio 11 d. nutarimo ir neduosim Vokietijai jokių garantijų, tai Vokietijoje nieks, net socialdemokratai, mūsų neparems. Mes nueinam nuo kelio, nurodyto konferencijos. Tas kelias veda mus į prapultį“¹⁰.

Kada diskusijos ėjo gyvyn ir nesiliovė (posėdis prasidėjo 5 val. v. ir baigėsi naktį pusiau pirmos), buvo imta samprotauti, kad anuliuojant gruodžio mėn. 11 dien. nutarimą, bus anuliuojama ir Taryba (A. Smetona, J. Šaulys). J. Šauliui paskaičius dviejų skirtingų notifikacijų projektus Rusijai ir Vokietijai, St. Kairys pasiūlė notifikuoti abiem valstybėm tą pačią jau sausio 8 dien. priimtą formulę. Tačiau 12-ka balsų¹¹ buvo priimtos J. Šaulio ir A. Smetonos pateiktosios rezoliucijos. Pirmoji jų buvo notifikacija Rusijai, kad „nuo šios dienos Lietu-

⁹ Tarybos prot. Nr. 45 (1918.I.26).

¹⁰ Tarybos prot. Nr. 45.

¹¹ Už jas balsavo Banaitis, Basanavičius, Bizauskas, Dovydaitis, Klimas, Malinauskas, Mironas, Petrusis, J. Šaulys, kun. Šaulys, Šernas, Smetona, prieš ją 5 (Biržiška, Kairys, Narutavičius, Stulginskis, Vileišis), susilaikė 3 (Staugaitis, Smilgevičius, Vailokaitis).

va yra išėjusi iš Rusijos valstybės sąstato ir laiko save nepriklausoma valstybe“. Šitą notifikaciją vokiečiai buvo žadėję per derybas rusams įteikti, jei Taryba vėl su visais narių parašais Vokietijai pakartosianti XII.11 nutarimą. Kadangi Taryba realiai nieko nebuvo laimėjusi ir aiškaus pažado negavusi, toks ano nutarimo pakartojimas atrodė pavojingas. Todėl 12-kos narių balsais pakartotame XII.11 tekste buvo dar toks priedas:

„Lietuvos Taryba, pranešdama apie tai Vokietijos vyriausybei, šiuo prašo pripažinti nepriklausomos Lietuvos valstybę, kartu pareikšdama, kad galutinai nustatyti Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kaimyninėmis valstybėmis privalo Steigiamasis Lietuvos Seimas“.

Tarybos daugumas norėjo švelninti bent šitokiu būdu XII.11 konvencijas. Bet šituo būdu nebuvo pasiekta nei vieno, nei kito. Šitas priedas vokiečiams nepatiko. Tarybos notifikacijos Rusijos vyriausybei vokiečiai neparodė¹² ir su incidentais ir pertraukomis tęsė su Trockiū Brastoje derybas, tuo pat metu smarkiai gabendami iš ten divizijas į Vakarų frontą, kur buvo ruošiama didelio masto ofenzyva.

Kada St. Kairio pasiūlytoji formulė nepraėjo¹³, tai jis, Narutavičius ir J. Vileišis išėjo iš Tarybos posėdžio. Ant rytojaus raštu pranešė ir M. Biržiška, kad jis iš Tarybos išstoja. Svarbiausioji jo ir kitų išstojimo priežastis buvo ta, kad Tarybos daugumas tokiu savo nutarimu yra pasisavinusi Steigiamojo Seimo kompetencijas ir sulaužiusi jai Vilniaus konferencijos suteiktus įgaliojimus. Ir Vileišis, ir Kairys, ir Narutavičius (pasirašė Narutowicz) savo I.28 parašytuose Tarybai raštuose plačiai argumentavo savo išstojimą ir visi

¹² Įdomiai, kad ir trumpai, tuos klausimus nušviečia kun. J. Staugaičio II Lietuvos Konferencijoje 1919.I.16 pasakyta kalba „Apie Lietuvos valstybės Tarybos darbus“, „Naujoji Romuva“, 1937 m., Nr. 16, 353–4 psl.

¹³ Už ją 3: Kairys, Narutavičius, Vileišis; prieš ją – 6 (Petrušis, Malinauskas, Smetona, Basanavičius, Šernas, Šaulys), susilaikė – 11 (Banaitis, Bizauskas, Biržiška, Dovydaitis, Klimas, Mironas, kun. Šaulys, Smilgevičius, Staugaitis, Stulginskis, Vailokaitis).

įrodinėjo, kad Taryba peržengė savo teises. Ypačiai tai plačiai dėstė J. Vileišis ir St. Kairys¹⁴.

Paaiškėjus, kad išstojusieji Tarybos nariai sutinka notifikuoti tik sausio 8 dien. formulę, t. y., gruodžio 11 dien. rezoliucijos pirmąją dalį su priedu apie Seimą, vokiečių valdžios atstovas pareiškė, kad jie neišvažiuotų dar iš Vilniaus. Iš tų aplinkybių A. Stulginskis padarė Taryboje pareiškimą, kad vokiečiai būtų suminkštėję, ir Taryba, „skubėdama sausio 26 dien. daryti nutarimus ir negavus vokiečių valdžios ganėtinu atsakymo, pasiėlgė nesąmoningai, nes iš to matoma, kad vokiečių valdžia dar būtų Lietuvos reikaluose nusileidusi“¹⁵. Vadinas, sausio 26 dien. skubotu nutarimu, kurio norėjo Tarybos prezidiumas, buvo nepatenkinti ne vien tiktai kairieji. Įsidėmėtinas taip pat gana reikšmingas kun. J. Staugaičio pareiškimas (I.27). Pažymėdamas, kad Tarybai, apėmusiai visas lietuvių visuomenės sroves, ir užsienio lietuvių buvusiai pripažintai vyriausiąja tautos atstovybe, jis dėl kairiųjų išėjimo nutato pavojų:

„Toku momentu kairiojo sparno išėjimas iš Tarybos reiškia visišką jos iširimą, nes jeigu prieš Tarybą prasidės smarki agitacija ne tik sveimtųjų, bet ir mūsiškių kairiųjų gaivalų dėl nesimpatingų konvencijų, tai Taryba neteks visuomenės pasitikėjimo ir, kaip tokia, neturės ko veikti. Todėl mano išmanymu reikėjo pirma kas tik galima padaryti kompromisan sueiti ir tik jam neįvykus, ryžtis balsuoti. Kuomet to nepadaryta, tai man teliko vienas kelias: susilaikyti“.

Banaitis, Vailokaitis ir Smilgevičius taip pat prisidėjo prie pareiš-

¹⁴ Trumpiausia raštą parašė M. Biržiška, kuriame pažymėjo, kad Tarybos I.26 nutarimas kenkia Lietuvos reikalams ir užgauna visuomenės jausmus; ketvirtu argumentu ėjo toks paaiškinimas: „Itrauktas į sunkų varginantį kultūros darbą, negalėdamas tinkamai sekti politikos gyvenimą, todėl priverstas tik posėdžiuose informuotis ir jiems tik baigiantis tegalėdamas nustatyti savo nuomonę, manau, jog tolesnis mano dalyvavimas L. Taryboje būtų tik figūранto rolės atlikimas, tatai tik kenktų kairiųjų nusistatymui ir klaidintų visuomenę“ (prie Tarybos prot. Nr. 46).

¹⁵ Tarybos prot. Nr. 48.

kimo¹⁶. Tame pat posėdyje, J. Staugaičiui suformulavus, 13-ka balsų ir 2-em susilaikant, priimta tokia formulė:

„Jei po mūsų nepriklausomybės pareiškimo vokiečių valdžiai¹⁷ per tris savaites nebus tinkamo iš Vokietijos valdžios mūsų nepriklausomybės pripažinimo, tai Taryba anuliuoja visus savo vokiečių pasižadėjimus, įteiktus raštu“.

A. Stulginskio ir J. Staugaičio pareiškimai rodo, kad pasilikusiai Tarybos daliai keturių narių išstojimas ir jų argumentacija ano meto sunkiose aplinkybėse darė įspūdžio, ir jau tuoj pat reiškėsi tendencija (nors dar tik poros narių galvoje) kompromiso keliu susitarti su pasitraukusiais.

Bet priėmus tas dvi aukščiau minėtas notifikacijas, Tarybos daugumas turėjo vilties, kad jos delegacijai pasiseks nuvažiuoti į Brastą. Taryba net svarstė klausimą, ar Brastoje rusų atstovams delegatai turi pasakyti, kad Taryba pasižadėjusi sueiti su vokiečiais į tam tikrus santykius. Ir tuo reikalu Taryba, savo gausių nutarimų skaičiuje, priėmė dar tokią rezoliuciją:

„Lietuvos Tarybos atstovai L. Brastoje, pareiškę Lietuvos nepriklausomybę ir atsiskyrimą nuo Rusijos, turi Rusų delegacijai paaiškinti, jog Lietuvos Taryba yra pasižadėjusi Vokietijai artimus Lietuvos ryšius militarinės, susinešimo, muitų ir monetinės konvencijos pamatais ir tuos ryšius supranta tik kaip liuosai nepriklausomos Lietuvos valstybės per Lietuvos Steigiamąjį Seimą padarytus savo interesais vaduojantis“.

Bet šitokio pareiškimo Tarybos delegacijai neteko padaryti. Tik 12-kos narių dauguma priimta notifikacija, žinoma, vokiečių nepatenkino. Ji pasidarė, rodos, ir nebe taip reikalinga. Berlyne darbininkai, reikšdami protestą prieš militaristų elgesį su Rusija, sukėlė streiką, o Brastoje greit nutrūko ir pačios derybos. Lietuvos klausimas nebebuvo aktualus. Taryba nebegavo nei leidimo siųsti delegaciją, nei atsakymo, kada bus perduota civilinė krašto valdžia, kurią perimti Taryba jau rengėsi ir darė įvairius paruošiamuosius nutarimus bent popieriuje.

¹⁶ Tarybos prot. Nr. 46.

¹⁷ Turima galvoje sausio 26 dien. notifikacija.

IV. Kelias į Vasario 16 dienos aktą

Prieš pereidami prie tolimesnių 1918 m. sausio mėn. galo įvykių, kurie vedė į Vasario mėn. 16 dienos aktą, žvelkime nors trumpai, kas dėjosi tada Rytų fronte apskritai. Mums naudinga žinoti ne tik tai, ką galvojo Tarybos nariai, kaip jie stengėsi iškovoti savo tautai nepriklausomybę ir ieškojo būdų eiti prie to tikslo. Tos Tarybos žygiams ir jos politikai, kuri negalėjo būti pastovi ir tvirta, labiau suprasti, įvertinti arba bent pateisinti, reikia žinoti, kas buvo iš tiesų realybėje. Kad Taryba turėjo reikalų su galingu partneriu, kurio politika, suprantama, nebuvo paremta nuoširdumu ar gailėstingumu (jo diplomatija, apskritai, nepažįsta), rodė mums eilė [daug] faktų (žr. taip pat „Židinio“ 1938 m. Nr. 5). Žvelgiant į anuos įvykius ne romantiškai patriotiškai, o grynai istoriškai, visada reikėtų atsakyti sau į klausimą, kas gi buvo toje realybėje. Rytų fronte vokiečiai jau buvo laimėję karą. Jie čia darėsi, akivaizdoje [dėl] bolševikų fronto irimo, padėties viešpačiai ir greit galėjo diktuoti rusams, kaip po 10-ties mėnesių jiems diktavo Ententė [Antantė] per Compiègne paliaubas. Vargu kas galėjo 1918 m. pradžioje nujauti, kad Rytuose turės vėliau įvykti tokių didelių pasikeitimų, jei vokiečiai ir nebus galutinai laimėję Vakaruose. Vokietijos neįveikiamumo aureolė¹⁸, kuri kai kuriems Tarybos nariams taip stipri atrodė, dar nebuvo žlugusi. Iš vokiečių spaudos, iš okupacinės valdžios politikos ir santykių su ja negalėjo susidaryti įspūdis, kad vokiečiai turės Rytus visiškai pralaimėti. Tiesa, Reichstago 1917 m. VII.19 „taikos rezoliucija“, Wilsono 1918 m. per Naujus metus paskelbtieji 14-ka punktų, tautų apsisprendimo šūkiei, kuriuos taip garsino bolševikai, davė šiokių tokių vilčių. Šitą bolševikų pateiktą tautų apsisprendimo principą, kaip derybų bazę, Brastoje buvo priėmę

¹⁸ A. *Nezabitauskis*, Basanavičius, 1938, 415 psl. rašo prie 1918 m. pradžios: „Tačiau Didžiojo karo laimė tuo metu buvo jau toli palikusi Vokietiją ir Lietuvos tautos taryba tada nusprendė savarankiškai paskelbti Lietuvos nepriklausomybę“. Istorijos faktai su tuo nesutiko. Lygiai taip pat ten yra eilė [daug] kitų netikslų išvedžiojimų apie „tautos tarybą“, kuri tikrumoje [iš tikrųjų] vadinosi Lietuvos Taryba, o vėliau Lietuvos Valstybės Taryba. Lietuvos Tarybos pavadinimas buvo tiksliai priimtas ir jį niekada nesivadino „lietuvių tautos taryba“.

ir vokiečiai, tačiau jie jį taip suprato, būk [neva] Lietuva ir kitos jų Rytuose užimtose žemėse jau esančios apsisprendusios.

Niekas dar iš mūsų nėra bandęs plačiau nušviesti, kaip iš tikrųjų atstojto [nagrinėtai] Lietuvos Brastose lietuvių apsisprendimo klausimas, kuriems čia bolševikų pusėje atstovavo Kapsukas-Mickevičius. Atskira tema būtų kalbėti apie Lietuvos nepriklausomybės klausimą Brastos taikoje, ir jam nušviesti dabar yra daugiau medžiagos atsiradę. Čia galime tik pastebėti, kad generolo M. Hoffmanno dienoraščiai ir kita spausdinta medžiaga duoda progos aiškiai įsitikinti, kad vokiečių vyriausioji karo vadovybė ir vyriausybė Lietuvos Tarybos nutarimais tose derybose norėjo pridengti savo planus, kuriuos akivaizdoje [dėl] pasaulio opinijos ir savo vidaus padėties (dalies socialdemokratų, nepriklausomų socialistų ir katalikų centro kairiojo sparno vadų prielankumas atsistatančiai [atsikuriančiai] Lietuvai ir aštrus kritikavimas Reichstage militarinės valdžios klaidų), nebuvo galima galutinioje formoje [galutinai sutvarkytų] pateikti. Lietuvos ateities projektai laikinai galėjo figūruoti iš Tarybos išreikalautų nutarimų formoje.

Norėdami greičiausiu laiku susitarti su bolševikais, kurie Brastose darė pirmą tarptautinį aktą, vokiečiai siekė kartu ir gauti formalų rusų pritarimą, kad jų okupuotosios Kuršo, Lietuvos, Lenkijos žemės išsina iš Rusijos valstybės ribų. Bet tokiu atveju Trockis aiškiai reikalavo (ypač I.18), kad Vokietija ir Austrija aiškiai nurodytų laiką, kada išves savo kariuomenes iš buvusiųjų Rusijos imperijos sričių, kurios pačios turėjo apsispręsti¹⁹. Į tokią klausimą derybų partneriai nedavė aiškaus atsakymo, nors austrų užsienių reikalų ministeris Černinas, įsitikinęs, kad Austro-Vengrija [Austrija-Vengrija] kitaip turės tuoj žlugti, būtinai norėjo grįžti Vienon su taika ir buvo linkęs daryti nuolaidas. Tačiau vokiečiai vis dar bandė spausti. Kada nieko nebebuvo galima pešti ir bolševikai su savo propagandinėmis kalbomis kietai laikėsi prieš vokiečių imperializmą, Černino pasiūlymu buvo imta atskirai derėtis su ukrainiečiais. Kadangi

¹⁹ Žinoma, Trockiui rūpėjo, kad tos sritys, rusų bolševizmo paveiktos, apsispręstų įkurti tautines bolševikų valdžias. Juk tada taip stiprus buvo pasaulinės komunistų revoliucijos šūkis.

iš paskutiniųjų buvo tikimasi šis tas laimėti, tai jų atstovams buvo leista dalyvauti Brastos derybose. Galima priminti, kad ukrainiečių delegacijos sąstata [sudėtyje] buvo Aug. Voldemaras. Pripažinę Ukrainą nepriklausoma valstybe, sąjungininkai pasirašė su jais 1918 m. vasario 9 dien. separatinę taiką. Jie turėjo daug vilčių, kad šitoji „duonos taika“ kasdien duos Vokietijai ir Austrijai 600 vagonų javų. O Vokietija žadėjo ginklų ir pagalbą prieš bolševikus. Laimingu atveju ir anglų blokada, kuri jau kelinti metai taip kankino Vokietiją, būtų nebetekusi savo aštrumo. Bet dideliame maisto trūkumui Ukraina daug padėti negalėjo, nes grūdų buvo gauta žymiai mažiau, negu tikėtasi, o politiškai buvo daug nustota, nes lenkai aiškiai nusistatė prieš vidurio valstybes.

Tiesa, atskira austrų ir vokiečių taika su Ukraina bolševikų delegacijai padarė įspūdį. Ant rytojaus [Kitą dieną] (II.10) Trockis ėmėsi savotiškos taktikos. Jis vienašališkai paskelbė karą baigtu, rusų fronto kariuomenė turėjo demobilizuotis, o delegacija, nutraukusi derybas, išvažiavo. Tokioje padėtyje – „nei taika, nei karas“ („ni myr, ni vojna“) – vokiečiai paskelbė II.15 vis pratęsimas paliaubas baigtas, nes paniškai bėgęs rusų frontas ir demoralizuota kariuomenė galėjo sudaryti geras sąlygas ofenzyvai. Vasario 16 dien. vok. rytų štabo viršininkas M. Hoffmannas rašė, be kitko, savo dienoraštyje: „Man labai įdomu žinoti, ar iš viso rusai ginsis, ar paprasčiausiai mes ginklus, atsiduodami likimui“²⁰. Išsipildė antrasis samprotavimas. Kai vasario mėn. 18 dien. vokiečiai visame Rytų fronte pradėjo veiksmus ir greitais maršais užėmė su didžiausiu karo grobiu visą Estiją, Livoniją, Baltgudiją ir Ukrainą (su Kijevu, Odesa, Charkovu), žinoma, nesutiko rimto kariško pasipriešinimo. Gavę vokiečių ultimatumą, bolševikai jį turėjo priimti (II.24), nes priešingu atveju vokiečiai būtų ėję gilyn ir bandę užimti patį Petrapilį. Reikšdama protestą visam pasauliui, rusų delegacija 1918.III.3 pasirašė Brastoje taikos sutartį. Atsisakydami nuo Estijos, Livonijos, Kuršo, Lietuvos ir Lenkijos, bolševikai turėjo vokiečių kariuomenei suteikti teisę iki visuotinos taikos pasilikti Baltgudijoje. Rusai buvo pri-

²⁰ M. Hoffmann (Gofman), Zapiski i dnevniki, (vert.), 1929, 239 psl.

versti pasitraukti iš Suomijos, Ukrainos, Turkijai atiduoti kai kurias sritis ir mokėti Vokietijai šešius [šešis] milijardus aukso markių.

Tokia buvo trumpai Brastos derybų eiga, kuriose daug kartų buvo liestas [aptartas] Lietuvos klausimas. Lietuvos Tarybos reikalų, žinoma, čia niekas negalėjo ginti. Priimdami vokiečių ultimatumą, rusai tuos kraštus paliko diktuotojų malonei ar nemalonei²¹.

Į čia minėtus reikšmingus Rytų politikos įvykius Tarybos nariai savo tėvynės reikalu negalėjo padaryti jokios įtakos. Tarybai ir toliau liko laviuoti ir vesti kovą su militarine valdžia. Nors buvo įduoti žinomieji nutarimai (1917.XII.11 ir 1918.I.26), bet niekas nejudėjo nė iš vietos. O nejudėjo todėl, kad Vokietija, kaip rašo ir pats E. Ludendorffas, buvo dar 1917 m. gale aiškiai nutarusi Lietuvos „Anschlussą“ ir jos personalinę uniją su Hohenzollernais²². Teisingai rašo centro kairiojo sparno lyderis M. Erzbergeris savo atsiminimuose, kad Vokietijos vyriausybė gruodžio mėn. 11 dien. nutarimu (taip pat ir jo notifikacija) visai nesinaudojo, nors vokiečiai diplomatai kitaip manė. Jų nuomone, Brastos deryboms aplengvinti vyriausybė turėjo tuoj rusų valdžiai pranešti tą nutarimą. Tačiau Reicho kancleris, dešiniojo Centro sparno žmogus grafas Hertlingas, su juo visai nesiskaitė²³. Toliau Erzbergeris rašo:

„Veltui Lietuva laukė atsakymo iš vokiečių pusės. Jis buvo svarbiausia todėl atidėliojamas, kad Lietuvą buvo norima atiduoti Prūsų karaliui, kaip Lietuvos didžiąją kunigaikštystę (Grossherzogtum). Man rimtai spaudžiant, Centro frakcija 1918 m. sausio mėn. pradžioje Reicho kancleriui pareiškė: „Mes priduođame didelę reikšmę tam, kad lietuvių apsisprendi-

²¹ Plg. vysk. J. Staugaitis, Apie Lietuvos valstybės tarybos darbus, „Naujoji Romuva“, 1937 m., 354 psl.

²² *Erinnerungen*, o. c. 427: „Die Richtlinien für unsere Politik im Gebiet der Oberbefehlshabers Ost liefern nach wie vor auf den klaren Anschluss Kurlands und Litauens an Deutschland in Personalunion mit dem Hause Hohenzollern hinaus. Ich hielt jetzt im Interesse unserer Zukunft eine baldige Erklärung der beiden Landesräte für nötig. In Kurland war die Hauptarbeit bereits geleistet, es blieben nur noch Formalien zu erfüllen übrig. Dagegen waren in Wilna noch ausserordentliche Schwierigkeiten zu überwinden“.

²³ M. Erzberger, *Erlebnisse im Weltkrieg, 1920*, 188 psl.

mo teisė turėtų tiek siekti, jog jie galėtų bent savo kunigaikštį patys rinkti, mes taip pat pridudame didelę reikšmę tam, kad Lietuvoje kunigaikščiu taptų katalikas²⁴.

Jau nuo 1917 m. rudens, palaikydamas kontaktą su Šveicarijos lietuviams²⁵, tinkamiausiu Lietuvai kandidatu Erzbergeris buvo nužiūrėjęs kunigaikštį von Urachą, Würtembergo grafą. Tačiau Lietuvos Taryba negalėjo dar nė galvoti apie savo valdovo „rinkimus“, nes dar nebuvo išspręsti patys pagrindiniai klausimai: nepaskelbta nepriklausoma Lietuvos valstybė ir, žinoma, nepripažinta.

Aišku buvo, kad abiejų partnerių politiniai interesai nesiderino. Eidami prie savo skirtingų tikslų, jiedu, be abejo, turėjo žiūrėti, kad vienas kitą galėtų naudoti savo labui. Ypačiai Taryba, nematydama nuoširdumo, negalėjo savo globėju pasitikėti. Nors Lietuvos Taryba ir dėjo pastangų, derėjosi, prašė, tačiau ne vienam buvo susidaręs išpūdis, kad ji esanti perdėm vokiečių politikos įrankis²⁶. Ypačiai tokie samprotavimai stipriau pasireiškė šitame laikotarpyje²⁷.

Nuo sausio mėn. 26 dien. iki vasario mėn. 16 dien. Lietuvos Tarybos kelią į nepriklausomybę detalai nušviesti negalime, nes trūksta medžiagos²⁸. Keliuose iš eilės posėdžiuose (po I.26) buvo svarstyta tai santykių užmezgimas su kaimynais, tai Lietuvos turtų grąžinimo (iš Rusijos) reikalas, tai mokyklų klausimas (nė jos Tarybai nebuvo perduodamos), tai perėmimas administracijos bei valsčių, tai vėl Tarybos buto klausimas. Visais tais klausimais, iš vokiečių valdžios nieko nebegirdint, diskutuota, informuota, bet nepadaryta jokių rezoliucijų.

²⁴ *Erzberger*; Erlebnisse, o. c. 188 psl. Žr. liet. vert. „Karo Archyvas“, II (1926), 159 psl.

²⁵ *V. Bartuška*, Lietuvos nepriklausomybės kryžiaus keliais, 1937, 145–9, 152, 170 psl. *Z. Ivinskis*, M. Erzberger, Lietuv. Enciklopedija, VII, 1052–54 psl.

²⁶ *V. Bartuška*, Lietuvos neprikl. kryžiaus keliais, o. c.

²⁷ *B. Colliander*, Die Beziehungen zwischen Litauen und Deutschland 1915–18, 1935, 163 psl.

²⁸ L. Tarybos protokoluose nuo 1918.I.31 (prot. Nr. 54) iki 1918.III.19 (prot. Nr. 64) yra spraga — trūksta 9 posėdžių protokolų (prieš II.16 ir po tos datos). Rodos, tie protokolai yra privačiose rankose.

Kadangi vietos militarinė valdžia kliudė Tarybai susisiekti, palaikyti santykius su Berlynu, Taryba negalėjo praleisti geros progos, kad būtų užmegztas ten kontaktas su įtakingais ir lietuviams palankiais sluoksniais. Tokia proga pasitaikė: Berlyne veikianti vokiečių-lietuvių draugija²⁹ pakvietė vysk. Karevičių atvykti į Berlyną. Gavęs Tarybos pritarimą³⁰, vyskupas matėsi ne tik su kardinolu Hartmannu, kuriam dėkojo už „Lietuvių dienos“ progą surinktas aukas, bet taip pat buvo nuvažiavęs pas Hindenburgą ir Ludendorffą į Kreuznachą (vyr. karo vadovybės stovyklą)³¹ ir Berlyne kalbėjosi su kancleriu, vis judindamas Lietuvos valstybės atstatymo [atkūrimo] reikalą, „kuriam iki šiol, deja, reikalingiausias pamatas nėra nustatytas“³². Išdėstydamas okupacinio meto žiaurumus Ludendorffui, vysk. Karevičius iš jo patyrė, kad, Lenkiją pripažinus nepriklausoma valstybe, nebesą kliūčių pripažinti ir Lietuvos, žinoma, tik tuo atveju, kai ji su Vokietija sudarys tam tikras konvencijas³³. O kancleris Hertlingas sakęs, kad turįs vilties iš kaizerio Vilhelmo II greit parvežti Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo dokumentą³⁴. Tačiau dalykai nesivystė [nebuvo sprendžiami] taip greitai, kaip buvo pažadėta. Turėjo dar praeiti pusantro mėnesio laiko, kol Vilhelmas pasirašė tokį dokumentą (III.23).

Lietuvos Taryba Vilniuje po reikšmingų J. Staugaičio ir A. Stulginskio pareiškimų vedė su išstojusia kairiųjų grupe derybas. Turėti juos Taryboje buvo labai svarbu, ypačiai grįžtančių iš Rusijos lietuvių atžvilgiu. Anuo

²⁹ *M. Urbšienė*, Vokiečių karo meto spauda ir Lietuva, „Karo Archyvas“, VIII (1937), 88 psl.

³⁰ Tarybos prot. Nr. 48.

³¹ *A. Merkelis*, Ark. Pr. Karevičiaus santykiai su vokiečių okupacine valdžia, „Lietuvos Aidas“, 1936.V.29 (Nr. 245). *M. Urbšienė*, Vokiečių spauda, o. c. 88 psl.

³² Taip rašė vysk. Karevičius 1918.II.15 M. Erzbergeriui, kuris jį, savo atsiminimuose tą laišką cituodamas, vadina Vilniaus vyskupu (*Erzberger*, Erlebnis, o. c. 189 psl.). Apie vysk. Karevičiaus griežtus santykius su vok. okup. valdžia žr. *A. Jakštas* ir *J. Stakauskas*, Arkiv. Pr. Karevičius, 1936 („Pažangos“ b-vė), 18–20 psl. Plg. „Lietuvos Aidas“ 1936.V.28 (Nr. 243), „Ark. Pr. Karevičiaus santykiai su vok. okupacine valdžia“.

³³ *A. Merkelis*, Ark. Pr. Karevičiaus santykiai su okup. valdžia, „Lietuvos Aidas“, 1936.V.29 (Nr. 245).

³⁴ Ten pat. Plg. *M. Urbšienė*, Vokiečių spauda, o. c. 88–89 psl. (vokiečių laikraščių balsai ir vysk. Karevičiaus pareiškimai jų dienraščiams).

metu, kada Rusija buvo taip surevoliucinta, Tarybos autoritetui išlaikyti kairieji negalėjo būti nereikalingi³⁵. Tai jautė, žinoma, ir patys sesijonistai [sesijos dalyviai], kurie tris savaites buvo nelankę posėdžių. Griežtai ir solidariai laikydamiesi, keturi išstojusieji nariai sutiko grįžti Tarybon, jei tik bus grįžta prie sausio mėn. 8 dien. formulės. Vasario mėn. 15 dien. jie įteikė Tarybos komisijai (Klimas, J. Šaulys, J. Vailokaitis) tokį pranešimą:

„Atsakydami į Jūsų pasiūlymą, šiuo pranešame, jog dėl Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo mes sutinkame balsuoti en bloc už sekančią formulę ir grįžti Tarybon“.

„Lietuvos Taryba savo posėdyje vasario 16 dieną 1918 m. vienbalsiai nutarė kreiptis į Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybes šiuo pareiškimu:

Lietuvos Taryba, kaip vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdamos pripažintą tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniuje Konferencijos nutarimu rugsėjo 18–23 dien. 1917 metais, skelbia atstatanti nepriklausomą demokratinius pamatus sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis. Drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima greičiau sušauktas Steigiamasis Seimas demokratinio būdu visų gyventojų išrinktas.

Lietuvos Taryba, pranešdama apie tai.....³⁶ vyriausybei, prašo pripažinti nepriklausomą Lietuvos valstybę“.

15.II.1918 J. Vileišis, S. Kairys, M. Biržiška, Narutowicz“.

Vilnius

Be šito pranešimo, pasirašiusieji įteikė Tarybai kolektyvų raštą ir jame išdėstė savo motyvus, kodėl jie nesutiko priimti XII.11 formulės. Svarbiausias argumentas, tai baimė, kad vokiečiai, išnaudodami XII.11 formulę, gali versti Lietuvos Tarybą savintis aukščiausias Lietuvos Steigiamojo

³⁵ M. Römeris, Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos, I (1937), 37 psl.

³⁶ Čia turėjo būti įrašyta: „Vokietijos, Rusijos“. Abiem valstybėm turėjo būti praneštas tas pats tekstas.

Seimo teises. O remiantis pateiktąja formule, vokiečių valdžia negalėsianti turėti progos sutrukdyti greitą Seimo sušaukimą. Toliau tame savo rašte, pažymėdami, kad „Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas ir jos pripažinimo išgavimas yra šiam momentui visų kitų svarbiausis L. Tarybos uždavinys“, nurodė, kad reikėtų greitai šaukti viso krašto konferenciją, daryti griežčiausias pastangas gelbėti kraštą nuo nebeapkenčiamų rekvizicijų ir bausmių, „kuriuos ypač paskutiniuoju laiku ima virsti paprastu ir sistemingu krašto plėšimu“ ir išgauti „sąlygų laisvesniam visuomenės ir politikos gyvenimui tiek spaudoje, tiek susirinkimuose, tiek susisiekiame krašto gyventojų“³⁷.

Lietuvos Taryba savo vasario mėn. 16 dien. pietiniame posėdyje, įvykusiame Lietuvių draugijos bute ir pirmininkaujant Basanavičiui (prezidiumas buvo atsistatydinęs), visais balsais *in extenso* priėmė tą kairiųjų pasiūlytąją formulę. Savo autobiografijoje Basanavičius rašo: „Tai buvo šeštadienis, 12 val. 30 dieną, kada man Taryboje pirmininkaujant ir skaitant paskelbimo formulę, tai ir atlikta tapo, visiems Tarybos nariams karštai delnais plojant“³⁸.

Kairiojo sparno pateiktoji redakcija, kuri tik neesminius pakeitimus įnešė [pakeitė tik neesminius dalykus] žinomoje sausio mėn. 8 dien. formulėje, tapo tikrasis vasario mėn. 16 dien., t. y. nepriklausomybės paskelbimo aktas. Kaip žinome, toji formulė susidėjo iš gruodžio mėn. 11 dien. perredaguoto nutarimo pirmos dalies su baigiamuoju sakiniu apie Steigiamąjį Seimą („Drauge L. Taryba pareiškia...“). Vadinasi, Vasario mėn. 16 dien. aktas pagrindu turėjo sausio mėn. 8 dien. nutarimą.

Žiūrėdamas į Vasario mėn. 16 dien. aktą teisiniu atžvilgiu, prof. M. Römeris pastebi, kad šiuo aktu Lietuvos valstybė dar nebuvo įkurta. Lietuvos valstybės, kaip socialinio fakto, dar nebuvo. Tai valstybei trūko valdžios, pajėgiančios veikti imperiumu, kuri galėtų sucementuoti kitus du elementu (tautą, teritoriją). Tos teritorijos gyventojai, į kurią Taryba tautiniais ir istoriniais titulais pretendavo, dar nebuvo sukurti į funkcionalinį

³⁷ Prie Tarybos prot. Nr. 61.

³⁸ Lietuvių Tauta, V (1936), 151 psl.

valstybinės tautos vieneta³⁹, nes Lietuva dar tebebuvo svetimos valstybės jėgų dispozicijoje. Todėl toji naujai paskelbtoji Valstybė nebuvo dar išėjusi iš idėjų pasaulio. „Jeigu šalies visuomenėje, ypač tautinėje lietuviškoje šios visuomenės dalyje, sudarančioje svarbiausiąjį konstruktyvinį šios visuomenės veiksnį, Valstybės Taryba, paskelbusi Nepriklausomybės aktą, ir turėjo tam tikro autoriteto, kuris veikė šios visuomenės dalies nusistatymą ir pasiryžimą draugingai remti Valstybės Tarybos akciją, tai vis dėlto realių tikrų priemonių sudrausti bet kurį pasipriešinimą ir organizuoti paskelbtąją valstybę imperiumu, subordinuojančiu valdžios įsakymams visus gyventojus, kaip valstybinę tautą, ji neturėjo. Valdžios sudaryti ji negalėjo. O be valdžios, kaip ir be subordinuotos teritorinės tautos, pagaliau be monopolizuotos vienos galios veikimui teritorijos – nėra valstybės“⁴⁰.

Lietuvos valstybė faktiškai tapo įkurta laikotarpyje tarp 1918 m. lapkričio mėnesio, kada buvo išleista pirmoji laikinoji konstitucija ir buvo sudaryta pirmoji laikinoji vyriausybė, ir 1919 m. liepos mėnesio, kada Lietuvą galutinai paliko svetimos okupacijos liekana.

Tačiau tie juridškai istoriškai samprotavimai politinės Vasario mėn. 16 dien. akto reikšmės Lietuvos valstybės įkūrimo procese nėra nemažina. Ta valstybė buvo proklamuoja, paskelbta be jokių pažadėjimų kitiems, neapsunkinta jokiais politiniais servitutais. Čia lietuvių tauta, kaip žymiausias to krašto socialinis veiksnys, per Lietuvos Tarybą, remdamasi tautų apsisprendimo principu, pareiškė savo valią ir tvirtą valstybinį nusistatymą. Pati Taryba, remdamosi Vilniaus konferencija, pasiėmė sau teisę paskelbti Lietuvos nepriklausomybę, kur nebebuvo jokių vienašališkų pažadų. Tautos suverenumo ir jos valios reiškėja čia buvo L. Taryba. Tai buvo drąsus žygis anuo metu. Gaila, kad niekam nėra atėję į galvą surinkti visos Vasario mėn. 16 dien. aktą liečiančios [susijusios su] medžiagos su Tarybos narių atsiminimais ir ją paskelbti. Norint jį įvertinti istoriškai, reikėtų turėti ne vien techniškas ir trumpas

³⁹ M. Römeris, Lietuvos konst. teisės pask., I, 36–38 psl.

⁴⁰ Prof. M. Römerio, V. D. U-to Rektoriaus kalba iškilmingajame (1938) vasario 16 d. posėdyje, V. D. Universiteto Žinios, 1938 m. Nr. 1–2, 4 psl.

Tarybos protokolų žinias, bet veikėjų korespondenciją, atsiminimus ne vien apie patį paskelbimą, bet apie visą tą laikotarpį⁴¹. Trūksta taip pat medžiagos iš vokiečių pusės. Paprastai pasitenkinama spausdintais laikraščiuose atgarsiais. Bet to nepakanka. Niekas nėra iki šiol net Reichstago stenogramų, kur tiek daug apie Lietuvą 1917–18 m. būdavo kalbama, panaudojęs. Tiems, kurie tą svarbų naujosios Lietuvos gyvenimo faktą norės istoriškai įvertinti, medžiagos pilnumas labai reikalingas. Vasario mėn. 16 dien. aktas turės būti objektyviai įvertintas iš laiko perspektyvos. O toks vertinimas, galbūt, kartais skirsis nuo jo dalyvių asmeniškų atsiminimų. Apskritai, to akto, „kuriame susikondensavo ir pasireiškė visa ta Lietuvos žemės sąmoninga ir valinga energija, kuri Lietuvoje pamažu augo ir stiprėjo per visą XIX amžių ir kuri ypatingai intensyvi tapo taip vadinamajame tautiniame lietuvių atgimime“⁴², iš lietuvių niekas dar nėra jo istorijos nušvietęs akademiškoje plotmėje. Tiesa, ne maža [nemaža] rašyta laikraščiuose straipsnių apie Lietuvos atstatymą [atkūrimą], bet juose, be vis pasikartojančių posakių, nieko nauja nebuvo galima rasti. Net Seimas, kuris vasario 16-tomis ruošdavo iškilmingus minėjimus, neišdavo iš banalių frazių⁴³. Reikia tikėtis, kad remiantis visa prieinama medžiaga, atsiras to reikšmingo Nepriklausomybės akto ir apskritai visų Tarybos darbų istorinis kritiškas darbas. Tai yra svarbus III dešimtmečio uždavinys.

Vasario mėn. 16 dien. aktas yra tautinės vienybės žygis. Jis ne tik sulipdė suskilusią Lietuvos Tarybą, kuriai dėl pasireiškusios nesantaikos kabojo pavojus žlugti, bet taip pat ryškiai parodė, kad anuo metu atskiros grupės dar galėjo pozityviai bendradarbiauti, ypačiai, kai kalba ėjo apie gyvybinius lietuvių tautos ir valstybės reikalus.

⁴¹ A. G., Dėl medžiagos apie Tarybos veikimą, „Liet. Aidas“ 1938.II.2 pagrįstai nusiskundžia, kad nieko nerenkama. 1928 m. pas Resp. Prezidentą susirinkę Tarybos nariai buvo tuo reikalu padarę nutarimą, bet jo niekas nevykdė.

⁴² M. Römerio kalba, V. D. U. Žinios, o. c. 5 psl.

⁴³ Tai parodo vasario 16-tos iškilmingų minėjimų seimų [Seimų] stenogramos 1921 m. (13 sąsiuv.), 1922 m. (36 sąsiuv.), 1923 m. (27-tas posėdis), 1924 m. (67 posėd.), 1925 m. (161 posėd.), 1926 m. (233 posėd.).

Duodamas žiupsnį atsiminimų, St. Kairys apie Nepriklausomybės aktą rašo⁴⁴:

„Dauguma pasidavė mažumai, ir vasario 16-os dienos aktas jau be konvencijų ir „amžino“ ryšio liko visų Tarybos narių vienbalsiai priimtas ir pasirašytas. Kai apie tai sužinota Oboste, vienam vokiečių Tarybos adresu išsprukę du paniekos ir apmaudo žodžiai – freche Bande. Taip, anų laikų sąlygose tai buvo frech padaryta“.

Todėl didelis rūpestis buvo šitaip vokiečių traktuojamą Nepriklausomybės aktą, visų narių alfabeto tvarka pasirašytą, paskelbti. Tas aktas turėjo būti įdėtas vilniškio „Lietuvos Aido“ pirmajame puslapyje didelėmis raidėmis. Bet šitas numeris tuoj buvo sukonfiskuotas [konfiskuotas]. A. Stulginskis savo atsiminimuose rašo, kad slaptais keliais tas tekstas buvo perduotas Berlyno laikraščiams⁴⁵; ten pirmiausia jis ir pasirodė vokiečių Rytų ofenzyvos pirmąją dieną (II.18). Bet tuoj buvo uždrausta kitai vokiečių spaudai jį perspausdinti ir rašyti atitinkamus straipsnius apie Lietuvos nepriklausomybę.

Kokiomis nuotaikomis gyveno patys Tarybos nariai po Vasario mėn. 16 dien. akto pasirašymo, neturime duomenų. Pats II.16 posėdis turėjo suklijuoti suskilusią Tarybą, tačiau nelabai sekėsi. Sunkumų sudarė prezidiumo išrinkimas⁴⁶. Kadangi Tarybos pirmininku vėl buvo išrinktas A. Smetona, tai kairiųjų vardu J. Vileišis įteikė raštą⁴⁷, kad jie nebesutinka dalyvauti prezidijume [prezidiume].

⁴⁴ St. Kairys, Nepriklausomybės akto išvakarėse, „Kultūra“, 1938 m. Nr. 2, 88 psl. Plg. L. Purėnienė, Inž. St. Kairys, „Kultūra“, 1938 m. Nr. 12, 770 psl.

⁴⁵ Kova dėl vasario 16 d. akto, „XX Amžius“, 1938.II.15.

⁴⁶ A. Stulginskis, o. c. rašo: „rinkti nelabai sekasi dėl neskanų atsiminimų iš buvusio konflikto Taryboj. Prezidiuman sutinkama nenoromis, daug kas atsisako. Dėl to išrenkamas nepilnas Prezidiumas“.

⁴⁷ Prie Tarybos prot. Nr. 62: „Lietuvos Tarybos dauguma vėl tapo išrinktas pirmasėdžiu p. Ant. Smetona. Kadangi posėdyje sausio 26 d. jis griežtai yra atsisakęs nuo savo pareigų pildymo, jeigu tam tikra formula nebus priimta, kadangi šiandien Taryba yra pamatiniai atsistojus ant mūsų formulos, dėki ko reiktų išvesti ir einamos iš tokio paimimo konsekvencijos ir kadangi iš komisijos paaiškinimų galima buvo suprasti, jog tokia permaina turės įvykti, tai dabar, matydami, jog L. Tarybos nusistatymas nesupuola dėlei pirmasėdžio parinkimo su mūsų laukiamu nutarimu, mes, Jonas Vileišis, M. Biržiška, St. Narutavičius ir St. Kairys, pareiškiame, jog nė vienas iš mūsų nesutiks dalyvauti prezidiume...“

Gauti iš vokiečių valdžios paskelbtos Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą Tarybai pasidarė svarbiausias uždavinys. Tiesa, Reichstage ta žinia nebuvo nepalankiai priimta. Vasario mėn. 20 dien. Centro pirminkas Groberis ją perskaitė pilnaties posėdyje ir palinkėjo kloties naujajai valstybei⁴⁸. Tą pat dieną socialistų vardu Lietuvą sveikino daug jai gero padaręs socialdemokratas Davidas⁴⁹. Po kelių dienų Erzbergeris Reichstage statė [kėlė] valdžiai klausimą, kodėl ji atidėlioja Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą⁵⁰. Tačiau kelias nuo Vasario mėn. 16 dien. akto iki kovo mėn. 23 dien. Vilhelmo pripažinimo buvo dar gana vingiuotas ir sunkus. Vasario mėn. 21 dien., t. y. penkios dienos po II.16 akto paskelbimo, kancleris Hertlingas Tarybai atsakė, kad Vasario mėn. 16 dien. aktas nuverčia gruodžio mėn. 11 dien. nutarimą. Tokiu būdu Vokietija galinti pripažinti Lietuvą nepriklausoma, jei Taryba grįžtų prie XII.11 formulės. O pati Taryba žinojo, kad akivaizdoje [dėl] iš vietos nepajudančio Lietuvos atstato [atkūrimo], susirišti [susisaistyti] vienašališkais pažadais negalėjo būti naudinga. Bet tuo metu pasirašytos (III.3) Brastos taikos ratifikavimas Reichstage vėl aktualino Lietuvos klausimą⁵¹. Reikėjo ryžtis į kompromisą, kad XII.11 formulė neprieštarauja II.16 aktui ir nutarimai dėl konvencijų pasilieka. Tik tokia kaina buvo gauta III.23 pripažinimas.

⁴⁸ *V. Bartuška*, Liet. neprikl. kryžiaus keliai, 185 psl.

⁴⁹ *J. Purickis*, Atsiminimų žiupsnelis sąryšy su d-ro Davido mirtim, „Lietuvos Aidas“, 1931 m., Nr. 3 (I.5).

⁵⁰ *V. Bartuška*, o. c. 185 psl.

⁵¹ *P. Klimas*, Lietuvos valstybės kūrimas 1915–18 m. Vilniuje, Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–28, 1930, 16 psl.